

Hilda a lánya, egy kis vérszegény hisztérika, titokban találkozzat egyik diákjával. Kérdés: mit szól ehhez Novák, mikor rájön? Hildát megszőktefi a diák, ott a probléma: minő reakciót vált ki ez az apából? Egy bukott diákja egy éjszaka rátámad, inzultálja. Kosztolányi vagy száz oldalt tölt el a nagyszerű feladattal, hogy óráról-órára, napról-napra, hétről-hétre tanulmányozza e brutális incidens gyilkos hatását. — A regény többi alakja a szerint lép elő a háttérből, amint szükség van rá. Novák professzornak újabb és újabb szituációkba állítása végett. S csak addig szerepel mindenki, míg ezt a szerepét betöltötte. Ebből módszeresen folyik, hogy míg a főalak jellemzése analitikus, a többieké impresszionista, vázlatos.

A regénynek nincs is folyamatos meséje. Gyorsan pergő vagy stagnáló helyzetrajzok sorozata az egész. Novák Antal személye a kapocs, mely összetartja a szituációkat. Eleinte szövődik ugyan egy kis regény, szerelmi regény Novák Hilda és a diák között, de ahogy az író egy szeszélyes mezdulattal széttepi a bonyoldalmat és a két bábút lesöpri a játékszínról, ezzel elárulja, hogy nem érdekli az ügy. Csak a tanár érdekli, a tanár viselkedése e szituációban. A megkezdett, de epizódra jelentéktelenített szerelmi regény elsikadása ügyetlenségnek volna mondható, ha észre nem vennők a szándékosságot. Így is baj azonban, hogy túlhosszúra nyúlik, provokálja s nem elégíti ki az érdeklődést. — Mindjárt utána jön aztán egy másik, még hosszabb epizód, az említettem brutális incidens, a megbukott, másik diák bosszúja, melyet az író addig görget, míg lavina lesz belőle, mely eltemeti a főalakat. Igaz, hogy mind a két epizód központjában ő áll, ő töpreng, ő szenved, küzdökdi s mind a két epizód bőven termi az érdekes szituációkat, melyek a lélekanalízisre új és új alkalmat nyújtanak, de a két epizód nem függ organikus össze s a regény e két tengelyen nem gördül jobban. Egyik akasztja a másikat. Vajjon mit akart ezzel Kosztolányi? Azt hiszem: naturalizmust. Az élet buta összeviasszaságát, zavaró logikátlanágát akarta kiemelni és talán azt a finom tapasztalatot, hogy a lényegileg fontosabb dolgok kivonulhatnak a tudatból a

lényegileg haszontalanabb miatt. — Novák tanár, akinek szemefénye a leánya, a leány szökése után kétségbeesik, de mikor egy éjszaka inzultálják, ez az inzultus olyan hatalmas lelki üggyé válik nála, hogy észbe se jut többé a leányával törődni; csak ezzel kínozza, öli magát s mikor végre kipattan a dolog s nyílt botrány lesz belőle, meg is öli magát. Mondottam, hogy e főalak jellemrajzában Kosztolányi analitikus. Tehát szükségképpen lélekbúvár. Várhatunk-e egy lírikus természettől anyai tárgyilagosságot, személytelenséget, amennyit a pszichológustól megvárunk? Igazán meglepő, mennyire tudja fegyelmezni magát. Nagyfokú érzékenysége csak mint erős érdeklődés nyilatkozik, de a rokonszenv soha sem válik olyan fokú elágyulássá, hogy keze reszketne elemzés közben. Néha azonban megúnja, vagy kevesli e tárgyilagos szerepet. Ilyenkor az intuiciót veszi elő s valósággal belebúvik alakja lelkébe. A belülről kifelé való jellemzés mintegy betetőzi az analízist s a léleknek olyan homályos zugait is megvilágítja, hova az analízis eszközeivel nem lehetne eljutni. E ponton Kosztolányi már a fantasztikum határát horzsolja.

A regény címe: *Aranysárkány*. Mit akar ezzel mondani az író? Egy szimbólumba foglalja és így fejezi ki — nem annyira regényének „morál”-ját, mint inkább azt a melancholikus világszemléletet, mely minden munkájából kiütökzik. Az álmok, az aranyos sárkányok, melyek valaha oly büszkén szelték a levegőet, milyen hamar a földre hullnak, elfakulnak, elrongyolódnak. Nem marad meg más semmi, csak az emlékezet. Az élet pedig zajlik, kavargog tovább, szürkén, unalmasan. Truditor dies die. Egyik nap tölja a másikat s ássa a másik sírját.
Dóczy Jenő.

Az ész tragédiája. (Némethy Géza versei.) A szerzőnek Kozma Andorhoz intézett előszavából megtudjuk mintegy az ezen cím alatt egybegyűjtött költemények keletkezéstörténetét, amely a múlt század kilencvenes éveig nyúlik vissza. Sok közülük már akkoriban megjelent különböző folyóiratokban, nagyobb részük azonban a legújabb időkben ke-

letkezett; a neves tudós három évtizedes kemény tudományos munka után, azaz közben visszatért a műszá-
hoz. Szinte a XVIII. századi német
költőket juttatja eszünkbe, akik —
komoly hivatali férfiak — a „Poe-
tische Nebenstunden“ben hódoltak
a szépnek. Kedvesekké, bájosakká
éppen az teszi ezeket a később, mos-
tanában írt költeményeket, hogy egy
érett férfúnak a lélekben való visz-
szatérései egy, az emlékezéstől be-
aranyozott szép ifjúsághoz. Amint
pl. Goethe „Dichtung und Wahr-
heit“-jának idilljei és leányalakjai
onnan kapják azt a magasabbrendű
irodalmi finomságot kielégítő lehel-
leszerű finomságot, mert érettebb
korában írta meg mindazt, ami a
könyörtelenül megállás nélkül tova-
folyó idő végkép visszazohozhatatlan
s csak a romantikus „Sehnsucht“, a
csak a művészetben kielégíthető vá-
gyódás által elérhető távolában tör-
tént, úgy itt is ez hat meg. Mind-
ezért szinte jól esik, hogy régi rí-
mek, régi kifejezések csendülnek
föl, amelyektől elszokott már a fü-
lünk.

Legjobban érdekelhet azonban
bennünket az a terjedelmesebb böl-
cselkedő költemény, amelytől a kö-
tet nevét is kapta: Az Ész tragé-
diája. Ez a Madách Ember tragé-
diájára, avagy a német Schack gróf
hasonló tárgyú művére emlékezte-
tőleg az „ókori kelet“, a „klasszikus
világ“, a „középkor“, a „renais-
sance“, a „reformáció“, a „felvilágo-
sodás“, a „legújabb kor“ jellem-
zésén át vezet a „végítélethez“, amely
teljesen a világháború utáni han-
gulatból fakadt s melyet az 1923-as
évszám nélkül is azonnal ezekbe az
évekbe helyezne mindenki.

„Oh skorpionem, oh viperafajzat
Történeted summája ez tehát:
En istenészt adtam neked, hogy alkoss,
S te arra használtad fel azt, hogy ölji!
Oh, testvérgyilkos, oh szentségtörő,
Tennen fajódnak drága vérivel
Fertőztetted meg ezt a szép világot,
Az En áldott, az En szent Testament!“

Ezért határozza el az örök szel-
lem, hogy önmagába visszatér:
„Ó, vesszen hát köröttem minden
élet. És jöjjön a tűz, a nagy *ekpyro-
sis* S éterré égjen minden más
anyag, Hogy visszanyerve régi
szent magányom Istenhez, bőleshöz
méltó éltet éljek!“ S még kemé-
nyebben: „Hisz gazdagabb lesz szí-

vem egy örömmel, Hogy embert
többé nem látok soha!“

Az utóbbi század minden nagy
háborúját hasonló viharos ellent-
mondás követte a legtöbb európai
népnél. Ezek között azonban volt és
van különbség. Míg Erckmann és
Chatrian például a józan, békésen
dolgozni akaró polgárság szemző-
géből átkozták irányregényeikben a
napoleoni háborúk vad öldökléseit,
míg V. Hugo egyik hatalmas művé-
ben a waterlooi csatával kapcsolat-
ban az emberi erdekek ellen való-
nak látta a vérengzést, addig itt
mintegy etikai alapon emel vádat a
szerző. Nem az érzés lázítja — mint
pl. már a háború folyamán Gyóni
Gézát — e világháború ellen,
hanem a *ratio*, az ész, mert erkölcs-
telensége mellett mindenekelőtt esz-
telennek is látja az emberiségnek
ezt a végső nagy bűnét. Ez nagy-
szerűbbé, fenségesebbé teszi a tra-
gikus problémát, de a valóságban
mégis V. Hugo állásfoglalása fogja
majd megragadni annak idején a
kultúra magasabb fokára feltört
embert: „Csak a barbár népek szok-
tak hirtelen fejlődésnek indulni
egy-egy győzelem után. Ez a zápor-
tól megduzzasztott hegyipatak
röpke hiábavalósága. A civilizált
népek... nem lendülnek fel és nem
süllyednek le egy-egy hadvezér
hadiszerekesége vagy kudarca miatt.
Az emberiségben meglévő fajsúlyuk
másválmiből fakad, ami jelentéke-
nyebb, mint egy-egy ütközet...
Gyakran vesztett csaták után len-
dül neki a haladás.“ Végeredmény-
ben természetesen mégis az ész, a
ratio és az ezzel összefüggő racio-
nalisztikus gondolkodás lesz a jobb
kor megteremtője, ugyanaz, amely
már Descartes százada óta mind
hatalmasabb erővel tör előre, amely
megteremtette a modern világot,
mely szükségképpen ki kell hogy kü-
szöbölje az idők folyamán az ő leg-
nagyobb, sőt egyetlen igazi ellen-
ségét, az egy kultúrájú népek közti
háborút. A racionálisan összemű-
ködő fejlettebb társadalom az így
elcöcsékkolt szédítő energiákat nem
fogja majd nélkülözhetni s jobb
célra fogja fordítani. Az Ész-nek
tehát nem kell majd ahhoz a
végső eszközhöz folyamodnia, amely
Némethy szép költeményének tra-
gédiáját befejezi. Az Ész erősebb
lesz a hitvány embernél, a belső

afrikai és csendesóceáni színes emberevő modern rokonánál, ennél a repülőgépre kapaszkodott barbár parvenünél. Napjaink gazdasági krízisei pedig éppen most tanítják meg a világégés „győzteseit“ arra a főntebb idézett V. Hugo-féle igazságra, hogy „győzni“ rossz üzlet.

—ó—.s.

Regények, elbeszélések. (Lőrinczy György: Az álmodó bükk. Dobosi Pécsi Mária: Magyarok szimfóniája. Szekula Jenő: A faltörő kos.) *Lőrinczy György* novellaskönyvét lapozva, egy percre sem tudok megszabadulni Lőrinczy György régebbi írásaitól. Akár regényét, akár novelláját, naplószerű rajzait olvastam, mindig kiéreztem belőlük az író leg-egyénibb hangját, a sorai mögött rejtőzködő, panasszal teli, kitörni készülő, vádaskodó embert és művészt, aki egy nemzedék tragédiájával, a magyarság hanyatlásával azonosítja magát s önnön faja ellen lázong, melyet deres fővel is ifjúerősen, kimondhatatlanul bálványoz. Mit panaszol ez a rövidlekeztetű történetek alatt buzgó, évtizedeken át elszigetelten mormoló líraiság? Nagy magyar tehetségek mellőzését, idegenség elharapózását, egy egész léha, magával tehetetlen kort. Ez a hang Lőrinczy legtöbb, mondhatni: legértékesebb könyvének alaphangja. Nem ő uralkodik ezen a hangon, a hang uralkodik rajta, az viszi, ragadja ki őt a legtávolesőbb novellatéma kereteiből s a konklúzió akárhányszor nem a kitűzött témát tetőzi be, hanem a minden formát keresztülszakító elégedetlen, Petur és Tiborc-keverékű magyarnak fájdalmas tanítását szólaltatja meg. Lőrinczyben talán egy oldalnyi objektív művészet sincsen; konkrét, tőle csak művészileg függő értéket, azt hiszem, nem adott soha. Nem ért a művészet pogány felhőfutásához s olyan író, aki legtöbbször önmagában botlott meg. Figyelmét egy pillanatra sem képes igazán izolálni a magyarság sorsától. Ez minden tollvonásában meglátszik; ha másban nem, abban a szomorú hangban, mely olyan hatást kelt, mintha az író tulajdonképpen csak búfelejtőnek beszélne egyébről, s elméje, titkon, az olvasón kívül, más régiókban járna, az ő kedves, szomorú, egyetlen témájánál. Az ostorozásban, a vígasztalanság rajzában van

Lőrinczy valódi ereje; szavainak idegszájai ilyenkor fájdalmasan vibrálnak, mivel egy egész nép minden idegével kapcsolódnak, s úgy érezzük, mintha Lőrinczy, a maga vízió-nárius fantáziája nyűgében, jobban szenvedne, mint a nemzet maga. Mentől inkább távolodik örök problémáitól, annál szétfolyóbb az írása, alakjai annál csináltabbak s vannak meséi, melyek teljesen megoldatlanul érnek véget.

Ez a benyomás változatlan marad, ha legújabb novelláit olvassuk. Lőrinczy szemlátomást szabadulni szeretne az ő egyéni hangjától: abszolút, tisztán műfajbéli művészetet akar adni. Ebben van a gyengéje; szorosabb értelemben vett novellái vagy elnagyoltak, töredékesen, csónkán hatnak, vagy egyáltalában eltévesztik hatásukat. De van ennek a könyvnek egy túlnyomó, értékes része, mely a régi, igazi Lőrinczy hangnemében beszél: a tiszta impresszionista, a formák nyűgét levetett fantázia kőborlása emlékek közt, az elfeledett, eltemetett patriarkális magyar világban, melynek tájképeihez, alakjaihoz, külső mozgalmakban szegény történeteikhez az álmodó Bükk örök szongása adja a kísérő zenét. Az álmodó Bükk szimbólum; Lőrinczy György kedves üdülőhelye széles perspektívává térül s magasság lesz, honnét a hazája sorsán borongó, magyar tragédiák lidérenyomása elől menekült, elszigetelt lélek farkasszemét néz a korral. Ez az orgonabugás természetes erővel, képekben, gondolatokban gazdag, tisztaszép magyar nyelven szól, rimtelen költemények szabadság strófáin keresztül jut hozzánk s a költő hangulatszeszélye szabja meg időtartamát, súlyát, színét, minden árnyalatát. A pesszimizmus és optimizmus különös keverékével rokonszenvesen néz ránk Lőrinczy György kettős arca. S ha az egyik arc néha mégis egyedül mutatkozik, a bánat arca az.

Lőrinczy György megjelenése érdekes a maga nemében, megható, megkapó, gondolatokat ébresztő, tiszteletet parancsoló. Egy eszményi munkában lezajlott életnek lírai valóságai ezek a könyvek; fájdalmas, szorongást keltő örökös vád kísért bennük, néhol nyíltan, jóslatszerűen, néhol a sorok alatt, mint az időnként eltűnő forrás csobogása;